

Verslag symposium *Strijdpunten in en over community arts*

14 juni 2012, Groningen

Doel van het symposium:

Het symposium werd georganiseerd door het **Expertisecentrum Arts in Society** van de Rijksuniversiteit Groningen en **CAL-XL**. Met het symposium werd beoogd met onderzoekers, organisatoren en beoefenaars van *community arts* te reflecteren op een aantal belangrijke spanningen die in en rondom *community arts* spelen. Al geruime tijd staat *community arts* in de belangstelling bij makers, beleidsmakers, theoretici en onderwijsinstellingen. En zeker de afgelopen paar jaar is zich, alleen al getuige het aantal publicaties, een serieus discours over dit fenomeen aan het vormen. Toch ontbreekt op dit moment een debat over dit relatief nieuwe verschijnsel; de diverse standpunten vinden hun eigen podia en kanalen, zonder evenwel tot een, wellicht vruchtbare, ontmoeting of confrontatie te komen.

In zijn openingslezing analyseerde **Pascal Gielen** het fenomeen *community arts* aan de hand van het werk van kunstenaar Benjamin Verdonck die in Antwerpen aandacht vroeg voor vluchtelingen en daklozen. Hij gebruikte deze zogenaamde *sans papiers* in zijn installaties maar dezen voelden zich naderhand door Benjamin misbruikt. Gielen stelt een belangrijke vraag: hoe werkzaam kan community art zijn als het is ingekapseld in ofwel 'de systeemwereld' van ambtenaren, politici en woningbouwcorporaties die geen echt belang hebben bij subversieve werking ervan, ofwel in 'de kunstwereld' wanneer het de kunstenaar er eerder om gaat een artistiek dan een sociaal discours te voeren?

De tweede algemene bijdrage was van **Mieke Koldewee** en **Mieke Moor**. Vanuit het principe *practice what you preach* maakten zij de aanwezigen tot een *community* die zij vroegen te reageren op een drietal fragmenten in tekst en video. Zo werd een gezamenlijk werk gecreëerd. Moor en Koldewee vroegen daarmee aandacht voor een holistische benadering van *community arts* die niet gedomineerd wordt door een objectiverend en instrumenteel denken. In hun ogen gaan zulke benaderingswijzen precies voorbij aan het wezen van *community art* dat zij typeren als het vermogen van *elk mens* om samen met anderen *vorm te geven* aan de dagelijkse spanning of strijd van het leven (en het werk) – en dus niet een 'aparte tak van kunst', voorbehouden aan kunstenaars met een grote K (die overigens wel voorbeelden en wegwijzers kunnen zijn!) die vanuit hún domein (het artistieke) een (nuttige) bijdrage zouden kunnen leveren aan een ander domein (het sociale). Door hun *performance* maakten ze deze vragen voor de deelnemers direct ervaarbaar.

Vervolgens werd in parallelsessies ingegaan op vier thema's aan de hand van inleidingen van verschillende onderzoekers.

I. Theoretische reflecties op de dichotomie artistiek-sociaal

Evert Bisschop Boele vroeg zich af hoe het discours over kunst in de kunstwereld en de wetenschap zich verhoudt tot hoe consumenten van muziek aankijken tegen deze kunstvorm. Waar in het wetenschappelijke en vakdiscours de idee van vakmanschap en het kunstzinnige karakter van muziek en de kracht van de verbeelding domineren, zie je deze noties in de maatschappij over muziek maar zeer marginaal een rol spelen. Muziek is vooral een sociaal gebeuren waaraan mensen allerlei identitaire waarden ontlenen maar slechts zeer zelden kunstzinnige. Hij stelt dan ook voor het artistieke regime te verlaten en uit te gaan van de betekenis van muziek voor mensen in het dagelijks leven.

Anna Ramsair presenteerde de uitkomsten van haar onderzoek naar kunstenaars die werken in de openbare ruimte maken. Zij onderscheidt drie manieren om met de spanning tussen sociaal en artistiek om te gaan. De 'veldwerkers' beschouwen de opdrachten als een louter kunstzinnige uitdaging. Zij worden daarin ernstig geholpen door bemiddelende

instellingen als het Rotterdamse CBK dat instrumentele opdrachten herformuleert tot en artistiek interessante opdracht. Ook 'straatwerkers' beschouwen de opdrachten als kunstpraktijk maar zijn van mening dat de geldende normen binnen de kunstwereld meer naar deze kunsttoepassingen moeten worden omgebogen. 'Marktwerkers' zien ze als instrumentele praktijk die niets van doen heeft met hun autonome kunstpraktijk.

Quirijn van den Hoogen benaderde de dichotomie vanuit het perspectief van het publiek. Voor hem is er sprake van kunst als deelnemers of bezoekers worden uitgedaagd in hun perceptieschema's, een kunstopvatting die op de theorie van onder meer Luhmann is gebaseerd. Aldus ontstaat er ruimte voor de opvatting dat community arts kunst is. Op basis van hoe de relatie tussen het kunstwerk en de community waarin het in of voor is gemaakt, zijn er acht theoretische posities mogelijk waarin kunstenaar en omgeving zich tot elkaar verhouden. Hij onderscheidt op basis hiervan twee vormen van subversiviteit: artistieke, waarbij percepties worden uitgedaagd en sociale, waarbij de uitgedaagde percepties ook betekenis krijgen in de werelden buiten de kunst.

In zijn afronding van de sessie gaf **René Boomkens** aan juist aan de mogelijkheid tot de laatste vorm van subversiviteit te twijfelen in een wereld waarin noch probleemloos van kunst, noch van gemeenschap kan worden gesproken. Want wanneer je bent uitgenodigd om in een bepaalde setting kunst te komen maken, ben je als kunstenaar al ingekapseld. Hoe uitdagend de ervaringen ook zijn die je mogelijk maakt. Bisschop Boele's pleidooi om het debat te ontkunten sprak hem dan ook zeer aan. Het gaat over muziek of theater zelf, niet om het kunstzinnig karakter daarvan. Elke discipline werkt op zijn eigen manier. Boomkens stelde voor aan de typologie van Ramsair een vierde type toe te voegen dat zou kunnen slaan op de *community artist*: de kunstenaar als curator van de openbare ruimte. Met daarbij de nadrukkelijke vraag hoe subversief die rol van curator kan zijn.

II. Uitdagingen in sociaal en artistiek onderzoek naar effecten van *community art*

In deze sessie presenteerde **Hanka Otte** de opzet voor het onderzoek naar de werkzaamheid van het actieplan cultuurbereik dat zij voor de provincie Drenthe uitvoert. Zij combineert daarin kwantitatieve en kwalitatieve methoden waarmee ze zicht wil krijgen op welke waarden voor wie worden gerealiseerd in culturele interventies in de Drentse gemeenten en welke betekenis deze waarden in het leven van mensen hebben. Daarnaast voert ze een nulmeting uit op basis van een steekproef uit de gehele Drentse bevolking om een beeld van de cultuurparticipatie te krijgen. Op die manier hoopt ze micro-effecten naar het macro-niveau te kunnen vertalen.

Jan Brouwer (*Community of Practice Cultuurimpuls*) benadert het onderzoek naar de effecten van *community arts* juist vanuit de andere kant. Op basis van data over de sociale ontwikkeling van wijken was hij in staat een relatie vast te stellen tussen de ontwikkeling van wijken en culturele interventies in die wijken. Wijken met culturele interventies doen het beter dan wijken zonder culturele interventies, ook als er wel fysieke interventies in die wijken plaatsvinden.

In de discussie die op de presentaties volgde werd verder ingegaan op de uitdagingen bij het meten van effecten van *community art* praktijken: hoe verdisconteer je een gebrekkige uitvoering van de projecten waarvan je de effecten meet in de gemeten resultaten? Hoe ga je om met het verschil tussen causale en conditionele verbanden? Kun je voldoende controleren voor allerhande ontwikkelingen in wijken om tot uitspraken te komen over een verband tussen een cultuurimpuls en positieve ontwikkeling in de wijk (leefbaarheid, stijging huizenprijzen etc.) op basis van niet daartoe vergaarde databestanden? Hoe zijn de effecten die je op individueel niveau kun meten te relateren aan effecten op wijkniveau?

III. Strijdpunten in de uitvoeringspraktijk

In de uitvoeringspraktijk ontstaan er uiteenlopende dilemma's als gevolg van de multidisciplinaire setting waarin de meeste *community art* projecten plaatsvinden. Niet alleen komen verschillende stakeholders en uitvoerende professionals samen die elk hun eigen vaktaal spreken en wiens organisaties een eigen dynamiek kennen. Ook de deelnemers vormen een bonte verzameling mensen met individuele wensen en behoeften. Het bijeenbrengen en laten

interacteren van al deze partijen is tegelijkertijd de centrale uitdaging van community art projecten als een bron van strijdpunten.

Annette Hendriks, Centrum voor Gender en Diversiteit, Maastricht University, ging in op de vraag op welke manier kunst de mogelijkheid biedt om de stem van de persoon met dementie te laten horen en hoe die stem vervolgens begrepen moet worden. Ze verkende met haar presentatie van etnografisch onderzoek van een theaterproject dat in een verzorgingshuis werd gerealiseerd de vraag hoe het kunstproject niet zozeer *voor*, maar *van* de gemeenschap wordt.

Bill Wei, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ging in zijn paper in op de groepsprocessen die zich ontvouwen en trok daarbij parallellen tussen de conserveringswereld en de (inter)nationale community art praktijk. Om de interactie tussen de verschillende actoren te duiden, gebruiken hij de begrippen *boundary work* en *boundary object*.

Sandra Trienekens, Urban Paradoxes, onderzoek naar burgerschap, diversiteit en de kunsten, verkende de vraag of het geen kunstmatige tegenstelling is die vaak wordt aangebracht tussen “artistieke” en het “sociale” in community art projecten. Op verschillende manieren valt te argumenteren dat het inderdaad een schijntegenstelling betreft. Wat betekent dat dan voor de samenwerking tussen kunstprofessionals en sociale professionals in community art projecten; wanneer kan deze een meerwaarde hebben?

In de discussie die op de presentaties volgde werden de uitdagingen verder verkent, waarbij de aandacht uitging naar 3 thema's. Ten eerste was de vraag aan de orde welke constructieve rol er (ook conceptueel) binnen community art zou kunnen zijn voor onbegrip en conflicten, in plaats van de aandacht uitsluitend op begrip en het overbruggen van kloven te richten. Ten tweede werd aandacht gevraagd voor de symmetrie van effecten van community art, met andere woorden: Welke rol hebben andere mediators in community art projecten dan opdrachtgevers, kunstenaars en de doel- of brongroep. De gemeenschap die aangesproken of gevormd wordt door community art projecten, is veel heterogener en bij de evaluatie van dit type projecten zou die heterogeniteit zichtbaar moeten zijn. En aansluitend hieraan ten derde, werd ingebracht dat daarmee de vraag naar relevante beoordelingscriteria voor community art projecten urgent is en onderdeel zou moeten zijn van community art projecten zelf.

IV. Waarom kiezen voor kunst?

In de vierde parallelsessie vertelden twee onderzoekers over hun onderzoeksmatige fascinatie voor *community arts*. **William Arfman** probeerde aan de hand van het voorbeeld van Allerzielen alom, een kunstinstallatie van Ida van der Lee, *community arts* te interpreteren als een ritueel. Rituelen hebben een performatieve (er is sprake van een publiek), een symbolische (er worden niet aanwezige zaken present gesteld) en een traditionele dimensie. Met dat laatste bedoelt hij dat ze zich verhouden tot vergelijkbare handelingen in het verleden en in de toekomst. Rituelen kunnen tegenstellingen overbruggen juist door de ervaring centraal te stellen en niet de cognitie. Vanuit dit standpunt beschouwt overbruggen *community arts* volgens Arfman de verschillen tussen sociaal en artistiek eerder dan dat ze die uitvergrooten. Door het proces van *framing* ontstaat er een rituele wereld. Bij rituelen speelt de materiële cultuur een grote rol bij het creëren van die ervaringen en het zijn juist kunstenaars die meesters zijn in het manipuleren van materiële cultuur. Arfman wees vanuit deze benadering op het belang van het herhalen van culturele interventies. Ook rituelen krijgen juist door de herhaling betekenis.

Ike Kamphof presenteerde de opzet van een onderzoeksproject naar dementie waarbij wordt samengewerkt met kunstenaars die een installatie maken. In die installatie worden waarnemingen gedaan over hoe mensen met dementie zich tot de het getoonde in de installatie verhouden en hoe ze er op reageren. De uitkomsten van het onderzoek worden niet alleen in wetenschappelijke studies gepresenteerd maar krijgen ook vorm in de kunstwerken. Tevens wordt geprobeerd dementen een andere manier van uitdrukken aan te bieden dan taal. Kamphof beschrijft de uitdagingen die ontstaan door zo intensieve samenwerking tussen onderzoekers en kunstenaars. Het project vereist dat de kunstenaars en wetenschappers constant ‘laveren’ tussen de verschillende vormen en wijzen van uitdrukken die eigen zijn aan hun beroepspraktijk.

In de discussie die op de presentaties volgde werd aandacht gevraagd voor de ethiek van de wetenschap. Wat betekent het analytisch kijken naar praktijken als *community arts* voor die praktijk zelf? Is de analyse wel de enige kenwijze waarop het fenomeen geduid moet worden? Voor het onderzoek naar *community arts* zou het goed zijn om meerdere wegen te bewandelen.

De belangrijkste thema's die uit de dag voortkomen zullen we opnemen in een boek. Na de zomer van 2012 zal de redactie (Ruth Benschop, Sandra Trienekens en Quirijn van den Hoogen) een concept voor het boek maken en auteurs voor verschillende delen benaderen. Op voorhand constateren we dat op het symposium wel veel aandacht was voor het duiden van kunst en/of de rol van de kunstenaar, maar dat het begrip *community* nog onvoldoende is geduid. Een tweede belangrijk thema is de problematiek van het aantoonbaar maken van de effecten van *community arts*. Dit is een onderwerp dat vooral voor de systeemwereld van belang is, voor *practitioners* veel minder. Toch hebben beide groeperingen elkaar nodig. De vraag hoe het denken over *community arts* zich verhoudt tot de praktijk van het maken van kunst in, voor en met gemeenschappen vormt een derde thema.